

4. Кузнецова Н. Кадри інноваційного типу: сутність, значення та особливості формування в умовах розвитку інноваційної економіки. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 6 (96). С. 115–121.
5. Дзвінчук Д., Лютий М., Петренко В. Економіка знань і необхідні зміни в моделях лідерства. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. Вип. 64. С. 44–59.
6. Sprenger R.K. *Mythos Motivation: Wege aus einer Sackgasse*. Frankfurt/Main, 2007. 426 p.
7. Шкурупій О., Франко Л. Інтелектуальний капітал як об'єктивна економічна категорія. *Вісник ДНУЕТ*. 2011. № 3. С. 79–84.
8. Gibson J.L., Ivancevich J.M., Donnelly J.H., Konopaske R. *Organizations: behavior, structure, processes*. 14th ed. New York, 2012. 642 p.
9. Owen J. *How to Manage: The Art of Making Things Happen*; 5 ed. New Jersey. 2018. 304 p.

E-mail: irena_svidruk@ukr.net

УДК 334.734:631.115.8

Ушкаренко Ю.В.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки
та міжнародних економічних відносин,
Херсонський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КООПЕРАТИВНОГО СЕКТОРУ НА ОСНОВІ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

У статті розглянуто питання формування кооперативного сектору на основі системного підходу. Зміст системного підходу в дослідженнях полягає в комплексному та взаємозв'язаному розгляді та вирішенні проблем, використанні для цього всіх необхідних наукових методів, технічних засобів та організаційних заходів. Вивчення кооперації як складної економічної системи зобов'язує до використання системних методів. За допомогою системного підходу соціально-економічні та правові проблеми досліджуваного явища розглядаються з точки зору цілісності та нерозривності об'єкта, цілей і методів управління, засобів моніторингу досліджуваного явища. Використання системного підходу дало змогу побудувати узагальнену теоретичну модель розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні, висвітлити соціально-економічну сутність кооперування у сільському господарстві, зосередити увагу на дослідженні мотиваційних чинників розвитку сільськогосподарської кооперації, насамперед економічних, соціальних і політичних.

Ключові слова: кооперативний сектор, система, системний підхід, підсистема, стан системи, структура системи, характеристика структури, зовнішнє середовище структури.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ КООПЕРАТИВНОГО СЕКТОРА НА ОСНОВЕ СИСТЕМНОГО ПОДХОДА

Ушкаренко Ю.В.

В статье рассмотрены вопросы формирования кооперативного сектора на основе системного подхода. Содержание системного подхода в исследованиях заключается в комплексном и взаимосвязанном рассмотрении и решении проблем, использовании для этого всех необходимых научных методов, технических средств и организационных мероприятий. Изучение кооперации как сложной экономической системы обязывает к использованию системных методов. С помощью системного подхода социально-экономические и правовые проблемы изучаемого явления рассматриваются с точки зрения целостности и неразрывности объекта, целей и методов управления, средств мониторинга исследуемого явления. Использование системного подхода позволило построить обобщенную теоретическую модель развития сельскохозяйственной кооперации в Украине, раскрыть социально-экономическую сущность кооперации в сельском хозяйстве, сосредоточить внимание на исследовании мотивационных факторов развития сельскохозяйственной кооперации, прежде всего экономических, социальных и политических.

Ключевые слова: кооперативный сектор, система, системный подход, подсистема, состояние системы, структура системы, характеристика структуры, внешняя среда структуры.

PECULIARITIES OF FORMING A COOPERATIVE SECTOR
BASED ON THE SYSTEM APPROACH

Ushkarenko Yu.

In the article the questions of formation of the cooperative sector on the basis of the system approach are considered. The content of the systematic approach to research consists in complex and interconnected consideration and solving of problems, in using for this all necessary scientific methods, technical means and organizational measures. The study of cooperation as a complex economic system, moreover, binds to systematic methods. With the help of a systematic approach, socio-economic and legal problems of the phenomenon under study are considered from the standpoint of integrity and continuity of the object, objectives and methods of management, means of monitoring the investigated phenomenon. The use of the system approach allowed building a generalized theoretical model for the development of agricultural co-operation in Ukraine, to reveal the socio-economic essence of cooperation in agriculture and to focus on the study of the motivational factors for the development of agricultural co-operation, primarily economic, social and political.

Keywords: cooperative sector, system, system approach, subsystem, system state, system structure, structure characteristic, external structure environment.

Постановка проблеми. На сучасному етапі актуальним є дослідження формування кооперативного сектору на основі системного підходу. Принцип взаємозв'язку наукових, природних, економічних понять реалізується в системному підході до аналізу реальної дійсності. Зміст системного підходу в дослідженнях полягає в комплексному та взаємозв'язаному розгляді та вирішенні проблем, використанні для цього всіх необхідних наукових методів, технічних засобів та організаційних заходів. Вивчення кооперації як складної економічної системи зобов'язує до використання системних методів. Важливість проведення досліджень системного характеру зумовлюється наявністю безсистемності у прийнятті та здійсненні масштабних господарських рішень.

Системний підхід завдяки розчленуванню системи на складові її елементи дає змогу звести процес вирішення великого комплексного завдання до взаємопов'язаного процесу поетапного вирішення менш складних проблем, але з більшим ступенем деталізації ухвалених рішень. Оскільки об'єктом дослідження є процес становлення й розвитку сільськогосподарської кооперації, необхідно сформулювати загальне уявлення про систему, системність як загальнонаукову категорію. У сучасній науці терміни «система», «системність» вживаються в різних значеннях, містять цілу низку понять у різних галузях знань, але мають спільне.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У перекладі з грецької мови система – це ціле, складене з частин. У сучасній науці система розуміється як: 1) порядок, зумовлений планомірним, правильним розташуванням частин у певному зв'язку; 2) сукупність принципів, які слугують підставою для будь-якого вчення тощо [1, с. 53–54]. Незважаючи на інтуїтивну зрозумілість і важливість терміна «система» для наукових досліджень, досі не існує загальноприйнятого його визначення. У науковій літературі є багато визначень поняття «система», що відносяться як до загальних, так і до конкретних систем різних видів [2; 3]. Основоположник теорії систем Людвіг фон Берталанфі визначав систему як комплекс взаємодіючих елементів, що перебувають у певних відношеннях між собою та зовнішнім середовищем [1, с. 52].

Під системним підходом розуміють напрям методології наукового пізнання та практики, в основі якого лежить дослідження об'єктів як систем,

який орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта, виявлення різноманітних типів зв'язків у ньому та зведення їх в єдину теоретичну систему [4, с. 756]. Тобто всі елементи системи та усі дії в ній повинні розглядатися тільки як єдине ціле, тільки в сукупності та у взаємозв'язку один з одним. Системний підхід ще визначають як методологію розгляду різних комплексів, які дають змогу глибше й краще осмислити їхню сутність (структуру, організацію та інші особливості) і знайти оптимальні шляхи та методи впливу на розвиток таких комплексів і систему управління ними. Він передбачає всебічне врахування специфічних характеристик відповідного об'єкта, які визначають його структуру, а відповідно, й організацію. Системний підхід передбачає наявність особливої єдності системи із середовищем, яка визначається як сукупність зовнішніх елементів, що впливають на взаємодію елементів [4, с. 310–311]. Виходячи з вищенаведеного, ми розуміємо, що системний підхід у контексті дослідження становить методологію, яка дає можливість на певному рівні абстрагування зрозуміти організаційні аспекти кооперативної діяльності в агропромисловому виробництві та, як наслідок, забезпечити ефективну діяльність сільськогосподарських виробничих та обслуговуючих кооперативів.

Постановка завдання. Метою статті є побудова узагальненої теоретичної моделі розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні, що дасть змогу визначити поточний стан розвитку кооперативного сектору в рамках цієї моделі, тобто оцінити в науковому значенні, а також дійти певних висновків щодо його перспектив. Дослідження базується на використанні системного підходу, завдяки якому сільськогосподарські кооперативи розглядаються в сукупності зв'язків з іншими суб'єктами кооперації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Призначення системного підходу полягає в тому, що він спрямовує людину на системне бачення дійсності. За системного підходу будь-який більш чи менш складний об'єкт розглядається як відносно самостійна система зі своїми особливостями функціонування та розвитку [5, с. 14–15]. Застосування системного підходу припускає розгляд усіх елементів системи у взаємозв'язку, визначення цілей та критеріїв функціонування механізму; підпорядкування встановлених критеріїв загальній меті. Найважливішою вимогою системного

підходу є забезпечення односпрямованості цілей усіх елементів системи. Це означає, що для ефективності механізму повинна бути задана конкретна, реальна сукупність цілей, які мають пріоритетність співвідношення. Вони повинні мати кількісний вимір, що дає змогу оцінити ступінь їхнього досягнення.

Методологічно під системністю в аграрному секторі економіки розуміється впорядкованість, поєднання, сукупність, комплексність процесів і явищ, націлена на вирішення певних завдань. Для визначення поняття «система» стосовно кооперації необхідно також з'ясувати в загальнонауковому плані, що спільного та відмінного між поняттями «система» і «комплекс». З термінологічної точки зору система і комплекс відносяться до сукупності взаємозв'язаних об'єктів, процесів. Для обох поєднань характерні цілісність, зв'язок із зовнішнім середовищем, ієрархічність. Відмінності між поняттями «система» і «комплекс» такі.

1) Елементами комплексу, як правило, виступають тільки дискретні об'єкти. Система в число своїх елементів може включати разом з об'єктами їхні властивості, відносини між об'єктами.

2) У елементу, що став складовою частиною комплексу, внутрішні зв'язки починають домінувати над зовнішніми; компоненти в комплексі більшою мірою узгоджені (зв'язані) між собою з обміну речовиною, енергією, інформацією, через що елемент цього комплексу рідко входить одночасно до якогось іншого комплексу. Системна орієнтація виходить з припущення, що можливими є широке взаємопроникнення різних систем, перетин безлічі їхніх складових елементів. Комплекс більш впорядкований, економніший у сукупних витратах енергії, але з точки зору еволюції він є консервативнішим. Система більш ентропійна, менш економічна, але володіє великими потенціями розвитку, еволюції [6, с. 41–42].

Виходячи з вищесказаного, визначимо ці поняття:

1) система – це поєднання об'єктів, їхніх властивостей і відносин, про які можна сказати, що взаємні зв'язки між складовими елементами додають йому нову якість цілісності, що виражається у відносній стійкості, особливому вияві загальних закономірностей розвитку всього поєднання, генералізації функцій;

2) комплекс – це система, що відрізняється високим рівнем сполучення між складовими елементами за потоками речовин, енергії та інформації, через що вона володіє високою енергетичною економічністю та стійкістю відносно зовнішнього середовища.

Отже, поняття «система» має бути більш загальним, оскільки не будь-яку систему можна вважати комплексом. Комплекс володіє властивостями системи, і системний аналіз застосуємо до комплексу. Економіка або її галузь є складною системою. Система – сукупність безлічі елементів (підприємств і галузей), що перебувають у таких відносинах між собою, які утворюють певну цілісність, єдність і нерозривний зв'язок із середовищем. Об'єднання окремих організацій в економіці формує певні підсистеми, побудовані за ієрархічним принципом, сполучені воедино прямими та зворотними зв'язками. Наприклад, структура матеріального виробництва має галузь, підприємства, виробничі ділянки. Система розуміється як ієрархічна впорядкованість сукупності підсистем і структурних одиниць. Системі притаманні такі властивості, як об'єктивність,

розчленованість, зв'язаність, конструктивність, організованість, цілісність. Системний аналіз, розкриваючи ці властивості, забезпечує вивчення законів та закономірностей розвитку системи.

Кооперація включає економічні, соціальні, природні й інші системи, але загалом є економічними поняттям. Системний підхід у кооперації дає можливість представити процеси, що відбуваються, в найбільш загальній формі, оскільки розбиття системи на блоки здійснюється довільно та залежить від мети дослідження. Важливо лише, щоб вибрана система адекватно відображала процеси, що відбуваються в кооперації.

Системний підхід до вивчення процесу кооперації зумовлює всебічний аналіз зв'язків, а саме організаційних, економічних, технологічних, правових. Організаційні зв'язки знаходять вираження в плануванні, інтеграції виробництва. Економічні набирають форм обміну й цін, здійснення економічних відносин та інших важелів, що складають економічний механізм господарювання. Технологічні зв'язки забезпечують послідовність операцій під час виробництва продукту. Правові знаходять відображення в юридичних актах і документах.

Система кооперації відрізняється динамічністю. Системи ієрархічні, кожна має систему порядком вище (надсистему) і порядком нижче (підсистему). Якщо сільське господарство прийняти за систему, то агропромисловий комплекс є надсистемою, кооперація – підсистемою, кооператив – підсистемою нижчого порядку. Система кооперації є складною сукупністю економічних явищ, і зв'язки можуть бути різними, зокрема істотними і неістотними, постійними і часовими, випадковими і необхідними.

Принцип взаємозв'язку економічних явищ вимагає розгляду будь-якого з них у конкретній обстановці, врахування залежності один від одного окремих його сторін. Але слід зазначити, що розглядаємо всебічність з діалектичної позиції, а саме як врахування лише найголовніших, визначних сторін. Системна методологія дослідження економічних явищ визнає як один з найважливіших принцип розвитку, за якого всі явища економічної дійсності перебувають у постійному русі й розвитку як у часі, так і в просторі.

Використання системного підходу під час побудови та функціонування механізму комплексного розвитку сільськогосподарської кооперації забезпечує цілеспрямовану та високоефективну взаємодію всіх його елементів. За системного підходу цьому механізму притаманні такі властивості й ознаки, як цілісність, подільність, ідентифікованість, відкритість системи, динамізм. Характеристики кооперативу не можуть бути досліджені без урахування властивостей елементів, які його складають, характеру їхніх взаємозв'язків і взаємодії. В наших дослідженнях кооператив розглядається як сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів, які становлять систему.

Вивчення не ізольованого від зовнішнього середовища кооперативу вимагає також дослідження характеру його взаємодії з елементами середовища з урахуванням їхнього стану, характеристик, розвитку. Зовнішнє середовище при цьому розглядаємо в двох аспектах. По-перше, воно розглядається як складова системи вищого порядку, в наших дослідженнях це

сільськогосподарські кооперативи, де другою складовою виступає кооператив. По-друге, воно розглядається як сукупність збудованих факторів, які впливають на кооператив як на систему. Наведемо визначення поняття (система, підсистема, стан системи, зовнішнє середовище системи, структура системи, характеристика структури), які найбільшою мірою відповідають тим дослідженням, які розглядаються в роботі та пояснюють логіку викладу одержаних даних.

Система – наявна як єдине ціле сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів, в якій функціонування кожного елемента підпорядковане необхідності збереження цілого. У дослідженні цим є сільськогосподарська кооперація. Підсистема – частина системи, для якої може бути сформульована її певна роль у функціонуванні системи. Такими підсистемами є визначені Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» два види кооперативів, а саме сільськогосподарські виробничі та сільськогосподарські обслуговуючі. У подальшому розглядатимемо кожний окремо взятий кооператив як систему.

Стан системи – впорядкована сукупність значень характеристик, які визначають хід процесів, що відбуваються в системі. Структура системи – морфологічно та функціонально однорідна частина системи, яка має зв'язок з іншими структурами. У структурі кооперативів розглядали такі її складові, як, зокрема, членство в кооперативі; органи управління кооперативу; господарська діяльність кооперативу; майно, земля і фінанси кооперативу; трудові відносини в кооперативі.

Елементи системи – частина системи, яка розглядається в кожному конкретному дослідженні як найпростіша, що має зв'язок з іншими елементами, зокрема елементами того ж виду. Так, у структурі «членство в кооперативі» досліджувалися такі її елементи, як, зокрема, члени кооперативу, вступ до кооперативу та припинення членства в ньому, права та обов'язки членів та асоційованих членів кооперативу. Характеристика структури – кількісний чи якісний показник, який визначає стан структури. Також під час аналізування структури системи використано поняття «кінцева структура».

Кінцева структура – структура, яка вивчається й аналізується, на яку спрямований вплив інших структур та їхніх характеристик. Залежно від цілей дослідження в кожній кінцевій структурі можуть досліджуватися різні її характеристики. Зовнішнє середовище системи – сукупність факторів, які діють на систему ззовні та впливають на характеристику її структур (подолання диспаритету цін на сільськогосподарську продукцію, вплив соціальних чинників на розвиток сільських територій, рівень регіональної аграрної політики, відповідність кооперативу потребам ринкового середовища тощо).

Взаємодія між системою та зовнішнім середовищем здійснюється за допомогою входів і виходів. Вхід системи – це дія на неї зовнішнього середовища. Вихід системи – результат функціонування системи для досягнення певної мети або її реакція на вплив зовнішнього середовища. Загальна кількість взаємодій системи із зовнішнім середовищем дуже велика, тому на практиці обмежуються аналізом найсуттєвіших зв'язків, вибір яких визначається конкретними умовами управління тим чи іншим об'єктом.

Кооперативи, як і всі економічні та соціальні системи, відносяться до досить складних систем, які характеризуються виключно великою кількістю можливих станів, тому для їхньої ідентифікації використано не кількісний критерій, а певну сукупність властивостей, якими володіють ці системи, а саме специфічність, непередбачуваність і негентропійність. Крім того, такі системи розглядали як вірогідно детерміновані, тобто такі, в яких можлива кількість станів більше одного, але менше, ніж у повністю дезорганізованих систем, у яких кількість станів залежить не від процесів, що відбуваються в самій системі, а від випадкових впливів і подій.

Дослідження таких систем засноване насамперед на встановленні причинних зв'язків між її елементами та структурами. Вивчення зв'язків дає змогу встановлювати причинно-наслідкові схеми, які пов'язують одні вихідні елементи, події, стани з іншими елементами, подіями, станами, які невідворотно настають за вихідними. Під час встановлення причинно-наслідкових зв'язків важливо обмежити кількість подій, включивши лише найбільш специфічні для них, виділити комплекс таких подій, які можуть виникнути тільки як наслідок цілком визначених вихідних подій. Метод причинно-наслідкових зв'язків стосовно проблеми розвитку кооперації в сільському господарстві дає змогу відповісти на низку питань, зокрема щодо їх створення, функціонування та поширення в процесі подальшого реформування галузі.

Головною метою досліджень є встановлення наявності, стану та функціонування сільськогосподарських кооперативних організацій, значення, проблем та перспектив їхнього розвитку в загальній системі реформування сільського господарства на ринкових засадах у південному регіоні України. Системний підхід до вивчення сільськогосподарської кооперації як об'єкта досліджень має низку значних переваг порівняно з іншими методами. Він уможливує виявлення всієї сукупності взаємодіючих елементів господарського механізму в єдності та взаємообумовленості, водночас розуміння реального місця та значення кожного компонента системи в структурній ієрархії. Загалом систему (з контуром зворотного зв'язку) можна зобразити графічно в такий спосіб (рис. 1).

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, виходячи з методологічних вимог системного підходу, можемо побудувати узагальнену теоретичну модель розвитку сільськогосподарських кооперативів, що дасть змогу висвітлити соціально-економічну сутність кооперування в сільському господарстві та зосередити увагу на дослідженні мотиваційних чинників розвитку сільськогосподарської кооперації, насамперед економічних, соціальних і політичних. Теоретичні дослідження в тому вигляді, в якому вони проводилися раніше, не можуть бути використані для аналізу й прогнозу розвитку кооперації в нових умовах господарювання. Основою нового способу здійснення аналізу може бути лише системний підхід, за якого соціально-економічні та правові проблеми досліджуваного явища розглядаються з точки зору цілісності та нерозривності об'єкта, цілей і методів управління, засобів моніторингу досліджуваного явища. Інструментами, що реалізують системний підхід, є системний і комплексний аналіз.

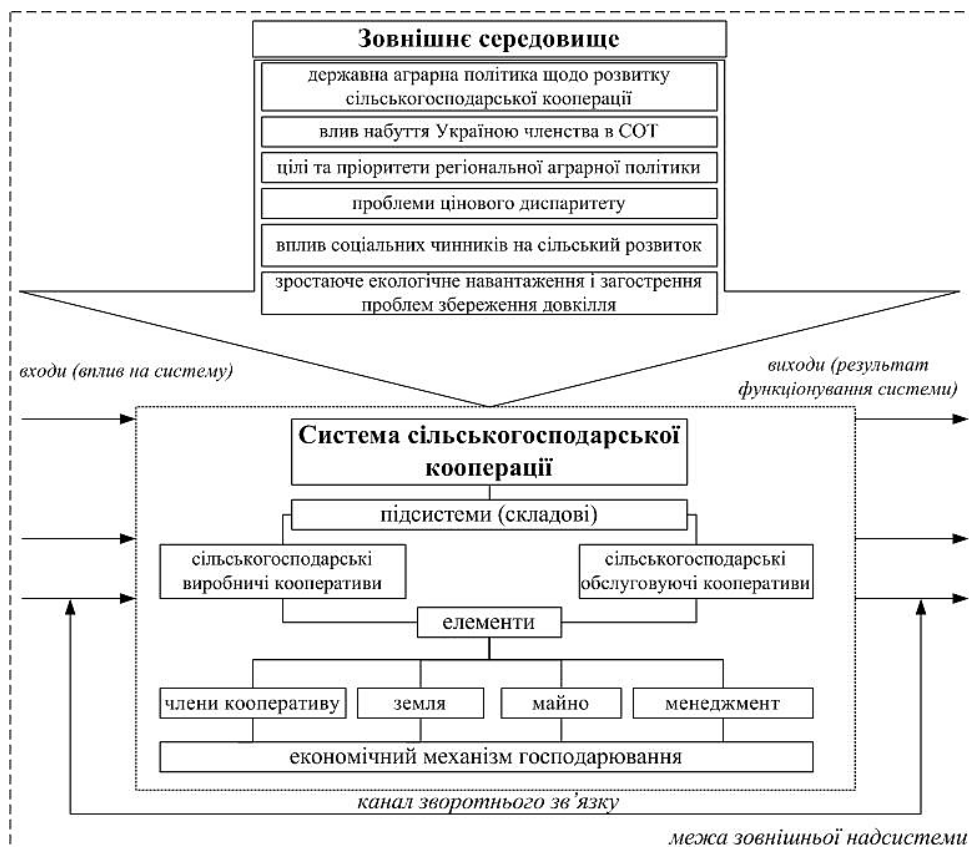

Рис. 1. Графічне зображення кооперативної системи

1. Сурмин Ю.П. Теория систем и системный анализ: учеб. пособие. Киев: МАУП, 2003. 368 с.
2. Перегудов Ф.И., Тарасенко Ф.П. Введение в системный анализ. Москва: Высшая школа, 1989. 367 с.
3. Черняк Ю.И. Системный анализ в управлении экономикой. Москва: Экономика, 1975. 579 с.
4. Герчикова И.Н. Менеджмент. Москва: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. 501 с.
5. Шаповал О.Д., Дербенцев В.Д., Семьонов Д.С. Системный анализ: навч.-метод. посібник. Київ: КНЕУ, 2003. 154 с.
6. Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности. Москва: Наука, 1978. 205 с.

E-mail: ushkarenkoj@gmail.com